

УДК 378.21.2

DOI: <https://doi.org/10.18664/338.47:338.45.v0i61.127821>

ЛІДЕРСТВО ЯК ПРОВІДНЕ ЯВИЩЕ СУЧАСНОГО СВІТОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Черкашина М.В., к.е.н., доцент (НА НГУ)

В статті досліджено лідерство як провідне явище сучасного світового середовища. Проаналізовано харизматичні аспекти лідера. Визначені та обґрунтовані поняття лідерства та його сутність, яке змінюється залежно від часу та соціально-економічного стану країни і є регулятором соціальної активності у системі міжособистісних відносин. Досліджено, що лідер є продуктом конкретної ситуації, в якій він виявляє свої індивідуально-психологічні якості.

Ключові слова: *лідерство, особистість, лідерські навички, нові технології впливу, індивідуальність, психологія.*

ЛИДЕРСТВО КАК ВЕДУЩЕЕ ЯВЛЕНИЕ СОВРЕМЕННОЙ МИРОВОЙ СРЕДЫ

Черкашина М.В., к.э.н., доцент, (НА НГУ)

В статье исследовано лидерство как ведущее явление современной мировой среды. Проанализированы харизматические аспекты лидера. Определены и обоснованы понятия лидерства и его сущность, которая меняется в зависимости от времени и социально-экономического положения страны и является регулятором социальной активности в системе межличностных отношений. Доказано, что лидер является продуктом конкретной ситуации, в которой он проявляет свои индивидуально-психологические качества.

Ключевые слова: *лидерство, личность, лидерские навыки, новые технологии воздействия, индивидуальность, психология.*

LEADERSHIP AS LEADING PHENOMENON OF THE MODERN WORLD ENVIRONMENT

© Черкашина М.В.

*Cherkashina M.V., ph.d., associate professor
(National Academy of the National Guard of Ukraine)*

In today's conditions of social and economic changes in Ukraine, the problem of formation of a socially active person is actualized. To the list of significant characteristics of a modern young man ranked leadership position as a manifestation of purposeful activity of the subject, which transforms the reality and self-improvement. In this context, the problem of leadership as a social position of a person, the essence of which is associated with the ability to bring together like-minded people to solve socially significant affairs, is actualized. As history shows, young people are becoming more and more leaders.

Society lacks outstanding individuals with pronounced organizational skills, inner aspirations for social activity, ability to prolong emotional, volitional, intellectual and physical hard work for the sake of achieving their goals, able to offer non-standard ideas and keep others around them.

Leadership, as a concept that has many meanings, is used to describe a wide range of phenomena associated with processes of manifestation of power and influence in various social groups such as groups, organizations, communities or nations. Borrowing the term from everyday language and its identification by researchers in each case in accordance with the interests of the study led to the fact that it is impossible and, as some researchers believe, it is undesirable to formulate a single definition of this term. There are so many definitions of leadership as those who tried to define it.

The phenomenon of leadership arises and is realized only in the social environment. The phenomenon of a leader is the recognition, discovery, application of natural psychophysical, rational-mental and organizational-organizational differences between people. It is these differences, special properties and their application that characterizes leadership as an influence on other people.

The study and comprehension of the concept of leadership shows that the view on its essence and significance vary depending on the time and socio-economic status of the countries. Thanks to the logical-historical analysis of leadership and the main theoretical approaches to its definition, we have established that leadership as a social phenomenon of organization of joint activity and management, social activity is a regulator in the system of interpersonal relations.

Keywords: *leadership, personality, leadership skills, new impact technologies, individuality, psychology*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах соціальних та економічних змін в Україні актуалізується проблема формування соціально активної особистості. До переліку значущих характеристик сучасної молоді людини зараховують лідерську позицію як прояв цілеспрямованої активності суб'єкта, який перетворює дійсність та самовдосконалюється. У цьому контексті актуалізується проблема лідерства як

соціальної позиції людини, сутність якої пов'язується зі здатністю об'єднати навколо себе однодумців для вирішення соціально значущих справ. Як засвідчує історія, лідерами усе частіше стають молоді люди. Потужний інноваційний ресурс молоді особливо важливий в епоху глобалізації, коли змінюються структури, функції, зв'язки різноманітних політичних та економічних систем [1]. Суспільству не вистачає непересічних особистостей з яскраво вираженими організаторськими навичками, внутрішнім прагненням до

соціальної активності, здатністю до тривалої емоційної, волевої, інтелектуальної та фізичної напруженої роботи заради досягнення своїх цілей, здатних пропонувати нестандартні ідеї та вести оточуючих за собою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених частин загальної проблеми. Розгляд лідерства у контексті спільної групової діяльності пропонується в роботах [2, 3]. Проблему лідерства, розвитку лідерських якостей особистості висвітлено в дослідженнях [4,5]. Аналіз харизматичних аспектів лідерства міститься в роботі [6]. Проте дослідники на сьогодні не пропонують системного розгляду проблематики лідерства в сучасному світі.

Отже, метою статті є дослідження лідерства особистості як провідного явища сучасного світового середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління, як будь-який інший вид людської діяльності, підпадає під дію законів еволюційного розвитку суспільства, з часом видозмінюється та набуває нових рис, еволюціонує. Лідерство в сучасному державному управлінні - це вищий еволюційний рівень управління.

Лідерство як поняття, що має безліч значень, використовується для опису широкого кола явищ, пов'язаних з процесами прояву влади і впливу в різних соціальних колективах, таких як групи, організації, співтовариства або нації. Запозичення терміна з повсякденної мови і його визначення дослідниками в кожному конкретному випадку відповідно до інтересів дослідження призвело до того, що неможливо і, як вважає ряд дослідників, небажано сформулювати єдине визначення цього терміна. Існує стільки визначень лідерства, скільки тих, хто намагався його визначити.

Можна назвати такі основні підходи до сучасного трактування лідерства, які сприяють розкриттю його сутності: 1) лідерство - це різновид влади; 2) лідерство

- це управлінський статус; 3) лідерство - це вплив на інших людей. Розкриваючи феномен лідерства, зокрема лідерства еліти в державному управлінні, слід звернути увагу на його об'єктивну та суб'єктивну сторони, що знайшло відображення у наведених вище підходах до трактування цього поняття.

Об'єктивно феномен лідерства ґрунтується на певних потребах складноорганізованих систем. До них належить, насамперед, потреба в самоорганізації, упорядкуванні поведінки окремих елементів системи з метою забезпечення її життєвої та функціональної здатності. Така впорядкованість здійснюється через вертикальний (управління - підпорядкування) і горизонтальний (корелятивні однорівневі зв'язки, наприклад поділ праці і кооперація) розподіл функцій і ролей і, насамперед, через виділення управлінської функції та структур, що здійснюють її, які для забезпечення ефективності вимагають, як правило, ієрархічної, пірамідальної організації. Вершиною такої управлінської піраміди і виступає лідер. Суб'єктивно лідерство виявляється через особистісні прояви лідера.

Лідерство як різновид влади виявляє свою специфіку через її спрямованість згори донизу, а також через те, що її носієм виступає не більшість, а одна особа або група осіб. Жан Блондель зазначає, що політичне лідерство - це "влада, здійснювана одним або кількома індивідами, для того щоб спонукати членів націй до дій" [4].

Лідерство як управлінський статус, соціальна позиція пов'язане із прийняттям рішень та керівною посадою. Така інтерпретація лідерства впливає зі структурно- функціонального підходу, що припускає розгляд суспільства як складної, ієрархічно організованої системи соціальних позицій і ролей. Зайняття в цій системі позицій, пов'язаних з виконанням управлінських функцій

(ролей), і дає можливість людині отримати статус лідера. Іншими словами, як зазначає Л. Даунтон, лідерство - це "становище в суспільстві, що характеризується здатністю особи, яка це становище займає, скеровувати й організовувати колективну поведінку деяких або всіх його членів" [2].

Слід зазначити, що відповідно до функцій та структури системи державного управління "еліта в державному управлінні", за альтиметричним підходом*, - це невід'ємна і важлива частина суспільства, яка виникає в результаті його соціально-політичної диференціації, наділена офіційними повноваженнями та володіє правом і можливостями приймати управлінські рішення щодо життєдіяльності суспільства (держави), організовувати їх впровадження, контролювати діяльність усіх ключових інститутів суспільства і таким чином займає керівне місце в суспільстві (державі) [5].

Еліта є складовою системи суб'єктів державного управління, її найвищою стратою (за повноваженнями, можливістю впливів на суспільні процеси, свідомість, поведінку і діяльність людей); це складна ієрархізована структура, яка забезпечує цілісне функціонування держави та її інститутів. До еліти системи суб'єктів державного управління в Україні слід віднести осіб, що займають найвищі посади в державі, органах влади та органах місцевого самоврядування. Отже, факт володіння реальною владою і впливом надає особі або групі осіб можливість займати провідне становище, становище лідера. Слід зауважити, що саме з використанням альтиметричного підходу (структурно-функціонального) наші сучасники найчастіше розглядають еліту в державному управлінні, при цьому погоджуючись, що на посадах "еліти" мають бути найкращі представники суспільства (аксіологічний підхід). Серед якісних характеристик еліт у державному управлінні називають лідерство.

Феномен лідерства виникає і реалізується тільки в суспільному середовищі. Феномен лідера - це визнання, виявлення, застосування природних психофізичних, розсудливо-розумових та розпорядчо-організаційних відмінностей між людьми. Саме ці відмінності, особливі властивості та їх застосування характеризує лідерство як вплив на інших людей.

Як явище лідерство відоме ще з давніх-давен, а з 80-х рр. XX ст. воно стає предметом вивчення соціологічних, психологічних і економічних дисциплін, досліджуються шляхи і способи розвитку лідерських якостей особи. Виникає ціла "філософія" лідерства [7].

Як слушно зазначає Ж.Блондель, "лідерство так само старе, як і людство, воно універсальне й неминуче. Воно існує скрізь: у великих і в малих організаціях, у бізнесі та в релігії, у профспілках і в благодійних організаціях, у компаніях і університетах. Лідерство за своїми намірами та цілями є ознакою номер один будь-яких організацій. Для того, щоб існувало лідерство, необхідна наявність групи; і скрізь, де виникають групи, з'являється лідерство" [4, с. 7]. Лідерство - це відносини домінування і підкорення, впливу й наслідування в системі міжособистісних і групових відносин [8].

1. своїй книзі "Політика як мистецтво керівництва" американський політолог Р.Такер застерігає від ототожнення лідерства з функціями посадових осіб у державному або партійному апаратах. Він зазначає, що лідерство - це щось значно більше, ніж аналіз і прийняття державно-владних рішень, це - вплив на розум, енергію тих людей, яким належить зіграти свою роль у тому чи іншому процесі [8].

Також варто згадати застереження Стівена Кові, що лідерство (leader-ship) - це не управління (management) [7, с. 129-132]. Лідерство - це вищий рівень, на якому визначається, що саме слід робити. Управління зосереджується на рівні

нижчому, на якому визначається, як зробити найкращим чином? Тобто, як вважають Пітер Дракер і Уоррен Бенніс, "управління - це робити справу правильно; лідерство - це робити правильні справи" [7, с. 129].

До сьогодні вчені, які досліджують проблеми лідерства, дискутують з приводу того, що є визначальним для його становлення як суспільного феномену. У цьому плані можна виділити три основних підходи [7].

1. Пояснення лідерства як індивідуально-психологічного феномену, тобто як суто психологічного явища. Представники цього підходу вважають, що домінуючим фактором феномену лідерства є набір у того чи іншого індивіда певних індивідуально-особистісних рис.

Набули поширення спроби виявити набір бажаних або обов'язкових для отримання статусу лідера індивідуально-психологічних рис. Наприклад, американський соціолог Е.Богардус такими рисами вважає: розум, енергійність, здатність передбачати, привертати до себе увагу, почуття гумору, твердість характеру. Його колега К.Бірд, узагальнивши низку досліджень з проблем лідерства, навіть склав перелік 79 якостей, які, на його думку, притаманні лідерам. Однак виявилось, що багатьом з тих, хто досяг вершин лідерства, притаманний далеко не повний перелік усіх цих якостей. Більше того, серед якостей успішних лідерів були і зовсім протилежні.

Ще один американський соціолог - Р.Стогділл здійснив комплексне дослідження феномену лідерства і отримав суперечливі результати щодо його індивідуально-особистісних характеристик. У своєму "Підручнику з лідерства" він класифікує більш як 40 елементів, пов'язаних з психологічними рисами лідерів, і групує їх за п'ятьма основними рубриками: фізіологічні дані; соціальне походження; інтелектуальні

здібності; особистісні характеристики; соціальні характеристики. Серед особистісних характеристик, вважає Р.Стогділл, для становлення лідерства важливими є ентузіазм, упевненість, пристосуванство. Що ж до соціальних характеристик, то тут автор виділяє адміністративні здібності, популярність, тактовність. Проте Р.Стогділлу так і не вдалося визначити, які з названих ним характеристик лідерства більше, ніж інші, пов'язані з цим важливим суспільним феноменом. За результатами дослідження вчений робить висновок: людина не стає лідером лише тому, що має певний набір особистісно-психологічних якостей. Цього аж ніяк недостатньо.

2. Визначення лідерства як "функції" ситуації. Не відкидаючи значення індивідуально-психологічних якостей, прихильники цього підходу вважають, що ті чи інші риси лідера проявляються залежно від конкретної ситуації. На їх переконання, лідерство - це продукт ситуації, що склалася в певний конкретний період. Е.Фідлер, зокрема, підтверджує цю тезу таким прикладом: у ситуаціях сприятливих чи несприятливих лідер, орієнтований на вирішення ключових завдань, досягає кращих результатів, ніж той, хто орієнтується на людей.

Наводиться і такий історичний приклад. Дослідник Дж.Шнейдер помітив, що кількість військових лідерів в Англії була прямо пропорційною до кількості військових конфліктів, у яких брала участь країна. Це стало для прихильників такого підходу яскравим підтвердженням справедливості їхнього судження. До речі, один із законів відомого А.Дж.Мерфі формулюється так: ситуація викликає лідера, який повинен стати інструментом розв'язання проблеми. Якщо продовжити думку Мерфі, можна стверджувати, що вже сама наявність сприятливої ситуації передбачає активність лідера в оволодінні нею. Якщо ситуація дозріла для Наполеона, вважають представники цього

підходу, то саме він дозрів для цієї ситуації. Тому великі події розглядаються ними як "шлюб" між людиною і часом. Саме лідер знає, коли він може використати ситуацію. Досить часто саме він проявляє здатність оцінити ситуацію, її потреби і "подати" себе через зміну власного образу, позиції, поведінки відповідно до цих запитів.

Проте і такий підхід не розкриває сутність феномену лідерства повністю.

3. Спроба поєднати два попередніх підходи до пояснення лідерства. Лідер розглядається як продукт конкретної ситуації, в якій він виявляє свої індивідуально-психологічні якості. У межах цього підходу визначальними для становлення лідерства вважаються одночасно й індивідуально-психологічні риси лідера, і умови, в яких відбувається його становлення. Так, на думку С.М.Казе, лідерство генерується трьома чинниками: особистісними якостями, подією (або ситуацією) і групою послідовників. Цілком очевидно, що цей підхід є спробою подолати обмеженість двох попередніх і намаганням примножити їх позитивні якості, оскільки такий складний суспільний феномен, яким є лідерство, не можна пояснити виходячи лише з однієї групи причин [8].

У політичній науці все більшої ваги набувають концепції лідерства, автори яких прагнуть врахувати вплив усіх чинників. Так, з'явилася інтеграційна теорія лідерства. Зокрема, сучасний американський політолог М.Херманн вважає, що лідерство - багатогранне поняття. Розглядаючи його прояви, слід брати до уваги: 1) риси самого лідера; 2) завдання, які він повинен виконувати; 3) взаємозв'язок між лідером і його конституантами; 4) контекст або конкретну ситуацію, в яких лідерство здійснюється [3].

У сучасній політології коло конституентів лідера є досить широким: у нього включаються не тільки політичні активісти і всі послідовники лідера, але і

його виборці, а також все ті, хто взаємодіє з ним.

У формуванні і функціонуванні відносин "лідер - конституенти" особливо велику роль відіграють політичні активісти. Саме вони досить компетентно оцінюють його особисті якості і можливості, організовують кампанії на його підтримку, тобто "роблять" лідера. Через конституентів виявляється вплив на політику панівної політичної культури і, передусім, ціннісних орієнтацій.

Взаємодію лідера і його конституентів слід розглядати як взаємоспрямовану, з двостороннім рухом. Причому лідери можуть значною мірою змінювати свою соціальну опору. Самостійність лідера щодо конституентів безпосередньо залежить від характеру політичного устрою, ступеня концентрації влади в руках керівника і від політичної культури в цілому.

Висновки. Таким чином, вивчення й осмислення поняття лідерства свідчить про те, що погляд на його сутність та значущість змінюються залежно від часу та соціально-економічного стану країн. Завдяки проведеному логіко-історичному аналізу лідерства та основних теоретичних підходів до його визначення ми встановили, що лідерство як соціальний феномен організації спільної діяльності та управління, соціальної активності є регулятором у системі міжособистісних відносин.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Каличева Н.Є. Проблеми та перспективи розвитку економіки України в сучасній світовій економічній системі [Текст] / Н.Є. Каличева// Наука й економіка: науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. – Хмельницький: ПВНЗ «Хмельницький економічний університет», 2015. – Вип. 4 (40). - С. 117 – 120.

2.Соколовський С. А.

Адміністративний менеджмент:
навчальний посібник/ С. А.
Соколовський, С. П. Павлов, М. В.
Черкашина, М. О. Науменко. –
Х.: НАНГУ, 2017, - 216 с.

3. Науменко М.О. Основи
економічної теорії: навчальний посібник/
М.О. Науменко, Б.А. Рудов, Л.В.
Морозова. -Х.: АВВМВСУ, 2012, 340 с.

4.Филонович С.Р. Лидерство и
практические навыки менеджера: 17-
модульная программа для менеджеров
"Управление развитием организации" /
С.Р. Филонович. – М.: ИНФРА-М, 1999.
– Модуль 9. – 328 с.

5.Stogdill R. Handbook of
Leadership: a survey of theory and research
/ R. Stogdill.– New York : Free Press, 1974.

– 613 p.

6.Yukl G. An evaluation of
conceptual weaknesses in transformational
and charismatic leadership theories / G.
Yukl // The Leadership Quarterly. – 1999. –
№ 10 (2). – P. 285–305.

7.Черкашина М.В., Планування
бізнес-процесів для організації діяльності
підприємства /М.В. Черкашина, М.О.
Науменко // Вісник економіки транспорту
і промисловості: збірник науково-
практичних статей. –Х. УкрДУЗТ. -2017. -
№57. – С. 46-52.

8.Науменко М.О. Розробка
моделей стратегічного управління
інтегрованими корпоративними
структурами / М.О. Науменко/ Science
Rise. – 2017. - № 3 (32). – С. 25-28.